

JAN KŘEN, *Dvě století střední Evropy*,

Praha 2005, Argo, 1112 s.,

ISBN 80-7203-612-2

Velmi obsáhlé, v pravdě životní dílo jednoho z nejvýznamnějších českých historiků současnosti je prací, jejíž recenzování je z mnoha důvodů mimořádně obtížné. Nemůže jít totiž o recenzi standardního typu. Autor představuje souhrnný pohled na celou moderní dobu, byť omezenou na „nesamozřejmý“ prostor střední Evropy. Přitom se nejedná ani o klasickou učebnici, i když nepochybně Křenova práce bude patřit k základní výbavě studentů historie. Od učebnice ji odlišuje především rozsah a přece jen jisté problémové uchopení dějinných aspektů, vzpírající se zjednodušenému pojetí „jak to vlastně bylo“, i když vyprávění a chronologická linie je určující formou tohoto díla. Osudy této knihy, pokud je zde dovoleno usoudit, lze spíše odhadnout tak, že do paměti odborné a postupně i laické veřejnosti, a to přinejmenším středoevropské!, se dostane její základní myšlenka (politické, sociální i kulturní dějiny střední Evropy – avšak s Rakouskem a Německem – lze při veškerých pochybnostech o *raison d'être* tohoto prostoru napsat, a to značně poutavě!) a pro studenty základních kurzů to bude spíše doplňková příručka, kterou nelze zvládnout dva dny před zkouškou, ale kde se najde přehledně a jasně vyjádřeno to, co jinde není nebo co je jinde vyjádřeno nestravitelně popisnou a bezduchou formou. A ten, kdo si troufne číst tuto více než tisícistránkovou publikaci celou a takřikajíc „na jeden záťah“, nemůže být v žádném případě zklamán – dostane se mu totiž odměny pohlédnout na střední Evropu jako na místo, v němž nepřestanou udivovat jeho rozmanitostí, odlišností, pluralita zájmů i idejí. Vzhledem k tomu, že o středoevropské problémy je určitý zájem i v Zámorí, je pravděpodobné, že Křenova kniha bude přeložena do latiny postmoderní doby (angličtiny) a poučí i evropymilovné Američany a další.

Autorská dvojice této recenze si z těchto důvodů vytkla spíše za úkol zamyslet se pouze nad některými aspekty knihy a soustředila se především na celkový koncept práce, eventuálně na postižení určitých aspektů kulturních a sociálních dějin českých zemí v 19. století. Takové vymezení pracovního pole je snad legitimní již proto, že primární badatelské zaměření Jana Křena směřuje do oblasti politických a kulturních dějin a i recenzovaná kniha si drží tento základní profil, a naopak oblast sociálních dějin při své známé vlastnosti přesahovat do dalších polí výzkumu musela být nutně jedním ze základních fundamentů této komparativní práce.

Koncepce knihy je velmi promyšlená a evidentně byla plodem dlouhých rozvah a diskusí autora s užším okruhem spolupracovníků (M. Nodlem, F. Svátkem, P. Šrámkem, V. Šustkem a P. Zemanem), kteří se podíleli především zpracová-

ním drobnějších exkurzů, posilujících srovnávací ambice knihy, vymezující důležité pojmy a celkově umožňující autorovi zachovat sevřený charakter díla při dostatečné plasticitě pohledu, a v neposlední řadě také profilů klíčových nebo zajímavých osobností (A. Windischgraetz, A. Bach, K. Stürgkh, W. Gomulka, J. Kádár, M. Šimečka apod.). Autor se hned v úvodní kapitole věnované historiografickým přístupům k látce moderních dějin vyznává z převahy makrohistorických přístupů, avšak s tím, že „k mikrohistoriím (...) se bude přihlížet podle možností“, právě zvláště ve vložených exkurzech a medailonech osobností. Zda je možné tento přístup označit za vyvážený a zda je skutečně mikrohistorický přístup k látce moderních dějin „teprve v počátcích“, je možné zajisté podrobit kritice. V polemice bude třeba zohlednit, že autorovo vymezení koncepce, v němž jsou mikrohistorii vědomě určeny pouze „druhé housle“, je v řadě ohledů spíše deklarativní. Ve vlastním textu se projevuje Křenova schopnost vyváženého hodnocení historických skutečností a mikrohistorická zjištění jsou zde účelně používána jako kotva makrohistorických kombinací a komparací. V každém případě se dá konstatovat, že pro období 19. století, kde mikrohistorický výzkum pokročil dále než bádání nad obdobím následujícím, je text v tomto ohledu vyváženější. Přes svoji nesporně vysokou míru kompetence ke zpracování ambiciózního díla o moderních dějinách střední Evropy Křen skromně využil rady, opírající se o zkušenosti širokého okruhu domácích a zahraničních přátel (J. Tomaszewski, H. Lemberg, L. Lipták a další) a vytvořil dílo, které sice samozřejmě nemůže zapřít své české kořeny, ale současně jde o syntézu středoevropského významu.

Za velmi sympatický rys této práce lze více než exkurzy považovat úvodní zamýšlení před jednotlivými částmi nebo i před některými kapitolami. Jedná se o uvedení do rámce současných možných historických pohledů, přičemž do debaty jsou připuštěni i další badatelé. Vzorem takto provedené partie je třetí část o národních hnutích v 19. století, kde je čtenář uveden do terminologických a kulturně historických problémů, jejichž nepochopení zatěžuje dodnes nejednu diskusi, včetně těch odborných. Právě v těchto úvodních pasáží nejvíce vyniká Křenova erudice a zkušenost, které mu umožňují nahlédnout problémy dostatečně „z výšky“ a přitom uvést dostatečný počet konkrétních případů, dokládajících uvedené základní teoretické a metodologické postřehy. Národní problematika a její zásadní rysy je ostatně výtečně zpracována i v částech líčících 20. století – to u badatele, který se tolik zabýval problematikou česko-německých vztahů, ale nepřekvapuje. Jen škoda, že tyto úvodní úvahy nebyly ještě obohaceny o některé aspekty, s nimiž přišly i další vědecké disciplíny – především filozofie a sociologie.

Je otázkou, do jaké míry bylo od autora možné očekávat detailnější zachycení „pnutí“ mezi historiografickými koncepty a paradigmaty uznávanými aktuálně a jejich rýsujícím se významem v budoucnosti, tzn. reflexi pohybu v historické vědě. Jde jistě o mimořádně náročný, až nadlidský úkol. Jen uvažme obrovskou produk-

ci badatelů v oblasti společenských věd, která umožňuje aktuální dění zvláště cizinci vnímat až se zpožděním a po odeznění akutních sporů a usazení zčeřené vody. Svoji roli zde hraje nejen jazyková bariéra, například ve vztahu k obtížné maďarštině, a mnoho dalších faktorů. V době „mikrohistorického šílenství“, které údajně ovládá naši dobu, je prostě psaní velkých syntéz nevděčným úkolem.

Z hlediska sociálních dějin je Křenův zájem o problémy střední Evropy limitován důrazem na velké politické zvraty, podávané sice v kontextu hospodářského i sociálního vývoje, přece jen však zdůrazňujícího dění v prostředí vládnoucí elity států či národů na úkor zájmu o dějiny elit alternativních. Málo se tak dozvídáme o situaci maďarského/uherského nebo polského měšťanstva nebo o českém dělnictvu v 19. století; tyto společenské vrstvy dostávají v knize prostor až se zpožděním, v okamžiku jejich ráznějšího vstupu na scénu velké politiky. Práce podobných ambicí a rozsahu zajisté nemůže podávat nekonečné množství paralel a detailně se zabývat protohistorií politických sil, hnutí a společenských vrstev před jejich vstupem na politickou scénu, přesto právě zde mohl autor ještě zvýšit čtenářské napětí, a možná by mu to pomohlo vybočit z výkladových schémat, z nichž některá je možné považovat za téměř notoricky známá.

Křenův zájem o dějiny střední Evropy je pochopitelně ve své podstatě disproporčně rozložen. Není jen důsledkem dlouhodobého autorova zájmu o dějiny česko-německých a česko-rakouských vztahů, že tento aspekt společně se zájmem o (říšsko-)německé dějiny a dějiny německy hovořícího obyvatelstva českých a rakouských zemí dostává ve výkladu větší prostor; jde samozřejmě i o okolnost danou stavem výzkumu. Autor pochopitelně nemohl doplnit hiát v polském nebo maďarském bádání vlastními výzkumy a vytčené komparativní úkoly ho často stavěly před problém jak skloubit vyspělé německé výzkumy důležitých témat liberalismu, měšťanstva, dělnické nebo agrární otázky s podstatně mezerovitějšími výsledky bádání v ostatních středoevropských zemích. Zvláště patrná je opozdilost části střední Evropy například v oblasti výzkumu vztahu měšťanstva, občanské společnosti a modernizace, kdy na tomto klíčovém badatelském poli například Slovensko, Polsko nebo Slovinsko vykazují zřejmý deficit.

Zajímavý je také autorův postoj k regionálním odlišnostem hospodářské, sociální nebo konfesní situace. Německé země jsou vnímány v trojlístku severního (pruského), jižního a porýnského prostoru, v českých zemích Křen vždy poctivě upozorňuje na odlišnosti ve vývoji Čech a Moravy (Slezsko zůstává vždy trochu ve stínu) a v rakouských zemích vždy zohledňuje specifika vývoje Vídně v kontrastu k alpským zemím, v ostatních středoevropských zemích již autorovi regionální odlišnosti a disproporce centrum-periferie splývají více. Jistě se není čemu divit, neboť výzkum například v Sedmihradsku nebo ve východní Haliči, snad s výjimkou úzce pojatých politických dějin, zatím nedosahuje standardů „jádra“ střední Evropy.

Za jedny z nejaktuálnějších kapitol v knize je možné považovat kapitoly věnované židovskému etniku a judaismu v jeho středoevropské perspektivě. Toto téma si stále vyžaduje dostatečnou citlivost vzhledem k utrpení židovského obyvatelstva (pogromy a zejména holocaust za druhé světové války), ale i pokud možno objektivní přístup vzhledem k vystižení podílu židovských osobností i skupin na středoevropské dění a v neposlední řadě i přesné vystižení charakteristik antisemitského hnutí v jednotlivých zemích. Publikaci Jana Křena je možno vyzvednout a prohlásit ji i v tomto směru za vyváženou a zdařilou.

Lukáš Fasora, Jiří Hanuš